
Badania nad średniowieczem w Instytucie Badań Literackich

Biuletyn Polonistyczny 9/25, 15-23

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ny - diachroniczna niejako postawa badawcza, co wyraziło się w problematyzowaniu materiału historycznego z punktu widzenia współczesnych hierarchii, wyznaczonych przez późniejsze dokonania literackie i późniejszy dorobek teoretyczny.

Mgr Barbara Biskupska
Instytut Badań Literackich

3. BADANIA NAD ŚREDNIOWIECZEM W INSTYTUCIE BADAŃ LITERACKICH

Rejestracja rękopisów średniowiecznych

Prace edytorskie w zakresie zabytków literatury średniowiecznej

Publikacja serii rozpraw poświęconych kulturze średniowiecznej.

Kiedy w roku 1959 Instytut Badań Literackich postanowił się włączyć do planu prac naukowych związanych z obchodami Tysiąclecia Państwa Polskiego, za przedmiot badań wybrano Średniowiecze jako okres w literaturoznawstwie naszym najslabiej opracowany. Na wniosek prof. M.R.Mayenowej za najpilniejszy postulat uznano podjęcie zasadniczej wstępnej pracy materiałowej - rejestracji średniowiecznych rękopisów treści literackiej, przechowywanych w polskich bibliotekach, bez niej bowiem nauka o literaturze nie jest w stanie wyjść poza tradycyjne ramy zainteresowań resztkami piśmiennictwa w języku polskim i nie może włączyć do swego programu na równych prawach badania nad polską twórczością literacką w języku łacińskim i jej tłem - znajomością literatury antycznej i europejskiej twórczości średniowiecznej w Polsce. Prócz rejestracji rękopisów postulowano również podjęcie prac edytorskich w zakresie zabytków średniowiecznej literatury polskiej oraz publikację serii rozpraw poświęconych kulturze Średniowiecza.

Wniosek IBL został zatwierdzony przez Komitet Przygotowawczy Obchodu Tysiąclecia Państwa Polskiego i na realizację zaplanowanych prac przyznano odpowiednią subwencję. Do kierowania pracami powołano decyzją Komitetu Podkomisję Historii

Literatury, działającą w ramach Komisji Historycznej i złożoną z pracowników IBL w składzie: prof. K.Wyka - przewodniczący, prof. M.R.Mayenowa, prof. J.Krzyżanowski, prof. S.Wierczyński i dr J.Woronczak.

Rejestracja rękopisów

W myśl ustalonych wytycznych rejestracja miała objąć wszystkie powstałe do połowy XVI wieku rękopisy, zawierające szeroko pojęte teksty literackie, a mianowicie:

- 1) kopie wszystkich tekstów antycznych powstałych do końca V wieku
- 2) wszystkie teksty wierszowane
- 3) wszelkiego typu teksty narracyjne, także kroniki, apokryfy, żywoty świętych, opisy cudów, exempla, facecje, bajki
- 4) fantastyczne opisy zwierząt (bestiariusze)
- 5) kazania
- 6) księgi liturgiczne i paraliturgiczne (z racji występowania w nich utworów poetyckich i legend)
- 7) traktaty retoryczne, epistolograficzne, homiletyczne, poetyki i komentarze do nich oraz sztuki rymotwórcze
- 8) gramatyki i modi significandi
- 9) encyklopedie, słowniki i mamotrepty
- 10) komentarze do dzieł literackich, np. do poetów starożytnych, hymnów, sekwencji
- 11) traktaty muzyczne (ponieważ dotyczą w dużej mierze utworów wokalnych).

Nie miały być objęte rejestracją:

- 1) normatywy prawne, komentarze do nich i teksty praktyki prawno-administracyjnej (dokumenty, księgi sądowe i rachunkowe)
- 2) traktaty filozoficzne
- 3) traktaty teologiczne
- 4) dzieła medyczne, zbiory recept, zielniki
- 5) dzieła treści przyrodniczej, rolniczej i gospodarczej
- 6) dzieła matematyczne, astronomiczne, fizyczne.

Rejestracja miała polegać na opisie rękopisu na specjalnym formularzu. Część jego rubryk jest poświęcona ogólnemu opisowi rękopisu jako jednostki piśmienniczej (opis bibliograficzny, proveniencje itp.), część - wyliczeniu poszczególnych dzieł.

Dla umożliwienia późniejszej kontroli, uzupełnienia danych, sporządzania powiększeń z próbkami pisma itp. przewidziano wykonywanie zdjęć mikrofilmowych wszystkich kart zawierających incipity i explicity utworów oraz wczesne notki proveniencyjne.

Ustalono także, że zawarte w opisach rękopisów dane o poszczególnych utworach literackich (oczywiście po przeprowadzeniu weryfikacji i - w granicach możliwości - identyfikacji bibliograficznej) mają być przenoszone na "karty utworu", sporządzane na odpowiednich drukach w trzech egzemplarzach, przeznaczonych do kartoteki autorskiej, systematycznej i incipitowej, a kartoteki te w połączeniu z indeksami rękopisów, ich języka (poza łaciną), właścicieli, skryptorów itp. będą ostatecznym czysto materiałowym efektem akcji rejestracyjnej. Na dalszą przyszłość planowano opracowanie i wydanie repertoriów poszczególnych typów tekstów literackich.

Zgodnie z porozumieniem zawartym na wspomnianych konferencjach Instytut Badań Literackich przyjął na siebie rejestrację rękopisów literackich w zbiorach państwowych, a Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych - w bibliotekach duchownych, z tym, że opracowane opisy rękopisów miały być w odpowiednim czasie wymienione w kopiach. Bezpośrednie kierownictwo od lipca 1960 r. objął J. Woronczak.

Dotychczasowe wyniki prowadzonej przez 5 lat i 4 miesiące pracy są następujące:

Opisy rękopisów

Sporządzono opisy około 1200 rękopisów zawierających ogółem ponad 9200 odrębnie zewidencjonowanych utworów. Na ilość tę składają się zbiory niżej wymienionych bibliotek:

Gdańsk	B-ka PAN	- część
Kraków	Muzeum Narodowe (zbiory Czartoryskich)	- całość

Kraków	B-ka PAN	- całość
Poznań	B-ka Miejska im.Raczyńskich	- całość
Poznań	B-ka Uniwersytecka	- całość
Toruń	B-ka Uniwersytecka	- całość
Toruń	Książnica Miejska	- całość
Warszawa	B-ka Narodowa	- prawie całość
Wrocław	B-ka PAN im.Ossolińskich	- całość
Wrocław	B-ka Uniwersytecka	- część

(zbiory nie objęte katalogami)

Z powyższego zestawienia wynika, że objęto akcją rejestracyjną prawie wszystkie nie skatalogowane zbiory biblioteczne. Kwerendę w Archiwach Państwowych odłożono świadomie na koniec akcji rejestracyjnej.

Należy tu jeszcze dodać, że wyniki rejestracji uzupełniono sporządzeniem fotokopii dobrych dawnych nie opublikowanych opisów 1211 rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Kartoteka utworów

Materiał uzyskany w wyniku nowej rejestracji, jak również zawartość gotowych katalogów rękopisów rozpisuje się od kilku lat na "karty utworów". Po przeprowadzeniu identyfikacji bibliograficznej względnie po stwierdzeniu jej niewykonalności w danych warunkach karty umieszcza się w kartotece autorskiej, incipitowej i systematycznej. Kartoteki te są od razu pomocą przy identyfikacji bibliograficznej tekstów z dalszych rękopisów, a w przyszłości będą podstawą do wspomnianego wyżej repertorium tekstów literackich.

Oprócz tego istnieje jeszcze osobna kartoteka utworów wchodzących w skład zbiorów homiletycznych, obejmująca obecnie ponad 3100 jednostek.

Kartoteki pomocnicze (indeksowe)

W skład tego zespołu wchodzi kartoteki:

- a) chronologiczna - data lub wiek powstania rękopisu
- b) językowa - język tekstu, o ile nie jest nim łacina
- c) skryptorów

- d) właścicieli - poza bibliotekami aktualnie posiadającymi rękopisy
- e) rękopisów zmikrofilmowanych - dotąd na podstawie inwentarza mikrofilmów Biblioteki Narodowej (a więc więcej niż w drukowanych katalogach)

Kart do tych kartotek sporządzono dotąd ponad 2600.

Fototeka

Równoległe z rejestracją rękopisów średniowiecznych prowadzono kompletowanie mikrofilmów i powiększeń wybranych stron kodeksów. Mikrofilmy obejmują w zasadzie incipity i explicity utworów, powiększenia - wybrane strony niektórych rękopisów, zwłaszcza datowanych, podpisanych i szczególnie interesujących. Zbiór ten obejmuje obecnie około 150 mb mikrofilmów oraz ponad 1500 powiększeń.

Bibliografia zbiorów rękopiśmiennych

Przy współudziale Biblioteki Narodowej założono kartotekę bibliograficzną dotyczącą zbiorów rękopiśmiennych bibliotek polskich.

Podsumowując wyniki prowadzonej przez pięć lat pracy trzeba powiedzieć, że nie szła ona łatwo. Przede wszystkim od początku natrafiono na trudności personalne z powodu szczupłości kadry mediewistów.

Materiał zgromadzony w opisach i kartotekach po ostatecznym uzupełnieniu go informacjami o rękopisach skatalogowanych oraz materiałem z bibliotek kościelnych da pełny obraz kultury literackiej polskiego Średniowiecza. Będzie on punktem wyjścia do opracowania i wydania "Repertorium tekstów literackich w polskich rękopisach średniowiecznych", którego poszczególne tomy obejmą takie grupy piśmiennictwa, jak teksty językowo polskie, teksty antyczne, świecka poezja średniowieczna łacińska, exempla, homiletyka, hagiografia itd. Materiał ten będzie również informował wyczerpująco o skryptoriach, zasobach bibliotek, rozłożeniu czasowym polskiej produkcji piśmienniczej, importach książkowych i w ogóle dziejach książki.

Trudno jest mówić w tej chwili zbyt dokładnie i pewnie o korzyściach, jakie przyniosła i przyniesie nam akcja rejestra-

cyjna. Materiał jest jeszcze w dużej mierze nie przetrawiony i wymaga dużo cierpliwej i spokojnej pracy. Pewne obserwacje można było jednak poczynić już teraz. Co prawda, nie znanych dotąd tekstów językowo polskich odkryto niewiele (na większe ich ilości natrafiono w niedostępnych dotąd biblioteczkach klasztornych), ale niektóre z nich, np. XV-wieczna pieśń mako-roniczna, którą publikuje obecnie H.Kowalewicz, są interesujące. Znaleziono natomiast dużo drobnych wierszy łacińskich polskiej proveniencji, które wejdą do przygotowywanego pod redakcją prof. M.Plezi I tomu "Corpus Poetarum".

Nowe światło rzuciła na literaturę hagiograficzną w Polsce zapoczątkowana dopiero analiza zawartości rękopisów figurujących od dawna w bibliotekach pod mianem "Legenda aurea". Okazało się, że szereg rękopisów zawiera (niekiedy nawet w większości) utwory nie mające nic wspólnego z tym zbiorem ani z jego pospolitymi uzupełnieniami. Wydaje się również, że najstarsze rękopisy tego dzieła Jakuba de Voragine przechowywane w Polsce dają tekst bardziej pierwotny niż kodeks, który uważano dotąd za najbliższy oryginałowi.

W naszym posiadaniu znalazły się materiały interesujące nie tylko historyków literatury, ale także kodykologów (nieznane dotąd fragmenty rękopisów z VII - IX wieku, o których informacje otrzymali od nas z wdzięcznością wydawcy Codices Latini Antiquiores, katalogu paleograficznego rękopisów z IX w. i Corpus Christianorum) czy muzykologów (wrocławski zespół fragmentów cheironomicznych przez nas zestawiony pozwolił na napisanie nie istniejącego dotąd rozdziału z historii polskiej muzyki średniowiecznej, a trzeba też wspomnieć o naszych znaleziskach XIV- i XV-wiecznej muzyki wielogłosowej).

Publikacje mediewistyczne

Jak już wspomniano na wstępie, Komitet Przygotowawczy Obchodu Tysiąclecia Państwa Polskiego udzielał w latach 1960 - 1965 Instytutowi Badań Literackich dotacji, które pozwoliły pokryć w całości lub części koszty wydania szeregu pozycji z zakresu mediewistyki. Publikacje te można podzielić na dwie grupy.

Pierwszą z nich stanowią dokumentacyjne edycje polskich średniowiecznych zabytków literackich, wydawnictwa kosztowne tak ze względu na obfitość reprodukcji (pełna fototypia tekstów), jak i na możliwie wszechstronne opracowanie (literackie, językowe, muzykologiczne, plastyczne). Zapoczątkowały one serię A Biblioteki Pisarzy Polskich, poświęconą utworom średniowiecznym. Oto ich lista:

1. Bogurodzica. Opracował J.Woronczak. Wstęp językoznawczy E.Ostrowska. Opracowanie muzykologiczne H.Feicht. Wrocław 1962 Ossolineum. 37,75 ark.wyd. Nakład 1800+200 egz.
2. Polskie wierszowane legendy średniowieczne. Wydali i opracowali S.Wierczyński i W.Kuraszkiewicz ze współudziałem A.Sławskiej (opracowanie ikonograficzne). Wrocław 1962 Ossolineum. 32,60 ark.wyd. Nakład 1800 + 200 egz.
3. Rozmyślania dominikańskie. Wydali i opracowali K.Górski i W.Kuraszkiewicz, Z.Rozanow (opracowanie ikonograficzne), T.Dobrzeński (wstęp komparatystyczny). Wrocław 1965 Ossolineum. 32,75 ark.wyd. Nakład 1800 + 200 egz.

Drugą grupę publikacji stanowią zbiory studiów poświęconych kulturze średniowiecznej. Zbiory te zawierają tak rozprawy historycznoliterackie, jak i prace z dziedziny folkloru, języka, estetyki, muzyki i plastyki (związki z literaturą, ikonografia). Pierwszy ich zespół ukazał się w 1960 roku: średniowieczny zeszyt "Pamiętnika Literackiego", następne zapoczątkowały serię Średniowiecze - Studia o kulturze, pod redakcją J.Lewańskiego. Zawartość publikacji jest następująca:

Pamiętnik Literacki. Rocznik LI (1960), zeszyt 3. 24,05 ark. wyd. Nakład 1100 egz.

- J.Krzyżanowski - "Ad fontes". Nasza mediewistyka literacka.
M.Schlauch - Retoryka i studia retoryczne w średniowiecznej Anglii.
J.Krzyżanowski - U średniowiecznych źródeł przysłów polskich.
K.Weyssenhoff - O wpływie substratu języka polskiego na łacinę używaną w Polsce średniowiecznej. Na

- podstawie tomu I "Słownika łaciny średnio-wiecznej w Polsce".
- W.Świeczkowski - Metoda ilościowa w badaniach syntaktycznych. Studium szyku słów oparte na materiale średnioangielskim.
- W.Smoleń - "Rozmyślania przemyskie" jako źródło ikonograficzne kwatery Ofiarowania Marii Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza w Krakowie.
- K.Secomska - Materiały do ikonografii ołtarza św. Jana Jałmużnika.
- B.Miodońska - Związki polsko-czeskie w dziedzinie iluminatorstwa na przełomie w.XIV i XV.
- Z.Rozanow - Treści literackie miniatur Graduału Olbrachta.
- P.Bańkowski - Kilka nowych szczegółów do genezy "Psałterza floriańskiego".
- H.Kowalewicz - "Historia o Trzech Królach" i "Pieśń przed wojną z Turkami". Dwa zabytki polsko-łacińskiej poezji średniowiecznej.

Średniowiecze - Studia o kulturze. I.

Warszawa 1961 PWN. 21,25 ark.wyd. Nakład 1200+150 egz.

- W.Stróżewski - O kształtowaniu się doktryn estetycznych w XIII wieku.
- J.Pietrusiński - Średniowieczna encyklopedia opactwa w Pelplinie.
- T.Mroczo - Ze studiów nad Apokalipsą wrocławską.
- J.Wolny - Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opola i ich związek z tzw. "Kazaniami gnieźnieńskimi".
- J.Lewański - Penetracje antyku do średniowiecznej kultury teatralnej. (Na przykładzie losów komedii Pamphilusa z XII wieku).

Średniowiecze - Studia o kulturze. II.

Wrocław 1965 Ossolineum. 26,55 ark.wyd. Nakład 900+100 egz.

- T.Dobrzeński - Legenda średniowieczna w piśmiennictwie i sztuce. Christofania Marii.
- H.Kowalewicz - Polska twórczość sekwencyjna wieków średnich.

- K.Górski - Uwagi o "Rozmyślaniach dominikańskich" na tle prądów religijnych XV i początku XVI wieku.
- M.Perz - Opracowanie muzyczne "Pieśni-legendy o św. Stanisławie".

Średniowiecze - Studia o kulturze. III

Wrocław 1966 Ossolineum. Ok. 16 ark.wyd. W druku.

- Z.Ważbiński - Motyw Wenus klasycznej w sztuce romańskiej i jego odbicie w Polsce w XII w.
- B.Dąb, T.Mroczo- Geneza tematyczna i ikonograficzna gotyckich Hodegetrii w Polsce.
- Cz. Pirożyńska - Łacińska średniowieczna "Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią".

W tece redakcyjnej "Średniowiecza" pozostało jeszcze kilka rozpraw, które będą wydane w IV tomie serii.

4. KONFERENCJA POŚWIĘCONA TEORII POWIEŚCI

W dniach 14 i 15 grudnia 1965 odbyła się w Warszawie konferencja poświęcona teorii powieści, którą zorganizowała Pracownia Dziejów Form Artystycznych Instytutu Badań Literackich. Wygłoszone referaty wejdą w skład tomu "W kręgu zagadnień teorii powieści", który ukaże się pod redakcją Janusza Sławińskiego w bieżącym roku w Ossolineum.

Pierwszym z sześciu był referat dra Janusza Sławińskiego - "Semantyka wypowiedzi narracyjnej". Autor stwierdził m.in., że "wyższe układy semantyczne utworu literackiego" oraz ich kombinacje można charakteryzować jako "swego rodzaju skupienia znaczeń", odwołując się jedynie do warstwy sensów "związanych z językowymi segmentami tekstu". Istniejące continuum jednostek semantycznych pozwala przejść od prostych drobin sensu do złożonych struktur znaczeniowych, jak "zdarzenia", "osoby", "sytuacja narracyjna" itp. Próba opisu powieści w terminach semantycznych wyklucza więc wygodny dydaktycznie wielowarstwowy model dzieła literackiego. Przechodząc do po-